

KJELL NOWAK IN MEMORIAM

I stor saknad

Kjell Nowak avled oväntat den 2 september 1999. Sedan några månader tillbaka var han professor emeritus vid JMK, Stockholms universitet. Kjell Nowak var en av pionjärerna i svensk och nordisk medieforskning. Han kännetecknades av en, för den akademiska världen ovanlig öppenhet och mångsidighet, som förde honom framåt i forskningen mot nya problemställningar och vetenskapliga angreppssätt. Grunden för detta var en omfattande tvärvetenskaplig orientering och goda kontakter med det internationella forskarsamhället. Vi kan idag konstatera att forskningen om medier präglas av teoretisk pluralism och metodologisk mångfald. Kjell Nowak är kanske den forskare i Sverige som har haft störst betydelse för denna utveckling – både genom sin egen forskning, sin förmåga att samla forskare från olika discipliner i forskningsprojekt och inte minst sin personlighet. Kjell Nowak var också sedan flera år ordförande i Nordicoms styrelse. Vi känner alla stor saknad.

Ulla Carlsson
Nordicom

I det följande skriver Karl Erik Rosengren, professor emeritus vid Lunds universitet, och Lennart Weibull, professor vid Göteborgs universitet, några ord till minne av Kjell Nowak. Båda var mångåriga kollegor till Kjell Nowak och tillsammans arbetade de under 1970- och 1980-talen intensivt för att få till stånd universitetsämnet medier och kommunikation i Sverige.

Kjell Nowak

– pionjär inom nordisk medie- och kommunikationsvetenskap

Professor emeritus Kjell Nowak avled oväntat den 2 september 1999. En av pionjärerna inom nordisk medie- och kommunikationsvetenskap har lämnat oss.

Pionjärer bryter ny mark och lämnar det gamla landskapet bakom sig. Kjell Nowak var ursprungligen ekonomisk psykolog – en av de allra främsta inom den stora grupp av talangfulla doktorander som fylkades kring Karl-Erik Wärneryd vid Handelshögskolan i Stockholm. Redan för mer än tre decennier sen publicerade han tillsammans med Wärneryd och Benny Carlman det banbrytande översiktsverket *Masskommunikation och åsiktsförändring* (1966, 2 uppl. 1968), som i en populariserad version kom ut i ett halvt dussin upplagor och även översattes till engelska och holländska. I Sverige bildade arbetet en av startpunkterna för det nya akademiska ämnet medie- och kommunikationsvetenskap (MKV) – som bekant fortfarande tillsammans med systerämnet journalistik ett expansivt ämnesområde med aktiva forskargrupper samlade kring ett tiotal professorer vid universiteten i Göteborg, Lund, Stockholm, Umeå, Uppsala och Örebro.

Efter debuten följde en rad andra publikationer inom samma ämnesfär, och när professuren i medie- och kommunikationsvetenskap inrättades vid Stockholms universitet, framstod Kjell Nowak som den praktiskt taget självskrivne första innehavaren.

Den nybildade storinstitutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMK) visade sig knappast vara något lättskött pastorat. Men genom sina breda kunskaper, sin koncilianta och vänliga natur kunde Nowak höja sig över de interna stridigheter som så gärna blossar upp inom nya institutioner. När han i våras avgick från professuren uppvaktades han av institutionen med en ståtlig fest som faktiskt utvecklades till ett symposium i ordets ursprungliga betydelse. En lång rad kolleger från olika delar av Norden diskuterade i sina bordstal ett antal intressanta vetenskapliga och administrativa problem med anknytning till Nowaks egen verksamhet – inte minst inom den nordiska informationscentralen för medie- och kommunikationsvetenskap, NORDICOM, som han var med om att initiera och där han länge var en drivande kraft. En bejublade höjdpunkt på symposiefesten inträffade senare på aftonen, när professor emeritus spelade piano för hela församlingen.

För egen del hade jag förmånen att nära samarbeta med Kjell Nowak i tre olika sammanhang. Det ena gällde en forskningsöversikt över området *Människan i informations- och kommunikationssamhället*, inom FRN bedrivna av dåvarande Delegationen för långsiktigmotiverad forskning under ledning av eldsjelen Anne-Marie Thunberg. Den andra möjlighet jag fick att samarbeta med Kjell Nowak var inom det svenska s.k. Kulturindikatorprogrammet, ett av RJ stött, tvärvetenskapligt kommunikationsforskningsprogram som pågick mellan ca 1975 och 1985. En tredje möj-

lighet att samarbeta med Kjell Nowak gällde viktigare saker än ett eller annat forskningsprogram. Det gällde den akademiska institutionaliseringen av hela forskningsområdet journalistik, medier och kommunikation. I en naturlig allians med dels journalistutbildningen, dels dåvarande grundutbildningsämnet informationsteknik formades de två nya, nära besläktade akademiska ämnena medie- och kommunikationsvetenskap samt journalistik. Arbetet bedrevs huvudsakligen inom ramen för FSMK, Föreningen Svensk Medie- och Kommunikationsvetenskap, för vilken Kjell Nowak var den förste ordföranden och inom vilken han under många år förblev en av de tongivande. Ingen minns väl längre hur många socialdemokratiska och borgerliga utbildningsministrar som under årens lopp uppvaktades. Men droppen urholkade till sist stenen – säkerligen inte minst tack vare Nowaks stora sakkunskap, intellektuella skärpa och vinnande personlighet. Dagens institutioner för journalistik, medier och kommunikation är det bestående resultatet av denna verksamhet.

Kjell Nowaks insatser för den svenska medie- och kommunikationsvetenskapen har varit oundgängliga. Det var ett privilegium att få arbeta tillsammans med honom. Hans vänskap var en källa till glädje för många. Sent skall vi glömma vännen och kollegan Kjell Nowak.

Karl Erik Rosengren
Professor emeritus
Sociologiska institutionen
Lunds universitet

Kjell Nowak – vetenskaplig brobyggare och viktig förebild

Kjell Nowaks namn kommer för alltid att förknippas med framväxt och utveckling av svensk massmedieforskning. Kjell var sedan början av 1970-talet det samlande namnet. Han var den som byggde broar mellan olika delar av detta breda forskningsfält. Och hans egen forskningskarriär från studier med rötter i en närmast behavioristisk effektforskning till analyser med en kulturteoretisk ansats är exempel på hans stora öppenhet för nya strömningar i tiden.

Kjell Nowak blev tidigt ett tungt forskarnamn. Boken *Masskommunikation och åsiktsförändringar* från 1966 (tillsammans Karl Erik Wärneryd och Benny Carlman) som utgavs av Ekonomiska forskningsinstitutet (EFI) vid Handelshögskolan i Stockholm är en av de klassiska framställningarna av forskningen om medieeffekter. Den fick kanske inte den uppmärksamhet den förtjänade beroende på att forskningen just då svängde mot användningsinriktade studier. Men ett tecken på bokens storhet är att framställningens systematik och kritiska ansats håller ännu efter mer än tre decennier.

EFI var uppenbarligen en mycket fruktbar forskningsmiljö. Även om institutet låg inom en handelshögskola präglades det av en bred samhällsvetenskaplig profil som var tämligen ovanlig. Inte minst den starka inriktningen på medier och kommunikation var unik för sin tid. Kjell publicerade tillsammans med sin lärare Karl Erik Wärneryd läroboken *Kommunikation och påverkan* 1968. Det blev en central introduktionsbok till medieämnet, som höll under mer än två decennier.

Med en sådan bakgrund var det naturligt att Kjell Nowak i början av 1970-talet blev portalfiguren till det som vid den tiden något svävande kallades massmedia- eller masskommunikationsforskning – och som efter internationella förebilder då höll på att växa fram i Sverige. Han var lyhörd för den unga medieintresserade generationen av unga forskare. Stimulerade av deltagandet i den internationella medieforskningskonferensen i Leicester 1976 samlades ett antal svenskar för ett första konstituerande möte för det som sedan blev FSMK – den svenska föreningen för masskommunikationsforskning. I centrum fanns Kjell givetvis – och självklart blev han också föreningens förste ordförande. Han var den som hade erfarenheten och kunnandet. Som professor Erik Allardt uttryckte det i ett sakkunnigutlåtande från 1982 var Kjell Nowak den som hade 'den bästa överblicken över hela masskommunikationsforskningens område'.

Mina egna kontakter med Kjell Nowak daterar sig till mitten av 1970-talet, särskilt det goda samarbetet inom FSMK som vid denna tid initierade lokala medieseminarier och nationella symposier. Ett av de svenska symposierna – det i Åsa 1978 – resulterade i en liten skrift där Kjell systematiserade medieeffekter och ett par år senare kom *Mikro makro tur och retur*. Det var viktiga skrifter. Den som läste dem noga kunde se hur Kjell nu hade vidgat sitt synsätt på mediernas roll – nu hade perspektivet breddats från mikrosynen av 1966.

1979 startade Kjell Nowak *Centrum för masskommunikationsforskning* på Stockholms universitet. Den tvärvetenskapliga centrumtanken var ett tidens tecken, men det var också ett uttryck för Kjell som vetenskaplig brobyggare. Nu skapades en plats där medieinriktade forskare från olika discipliner kunde mötas. Centrum blev ett begrepp inom medieforskningen, inte minst därför att det blev en viktig plattform för den allt viktigare humanistiska ådran inom medieforskningen. Kjell var tidigt öppen för de nya strömningarna och genom Centrum fick den kulturorienterade medieforskningen en viktig bas.

År 1989 lades Centrum samman med Journalisthögskolan vid Stockholms universitet och JMK blev namnet på denna nya miljö. Centrum hade varit en tvärvetenskapligt inriktad, relativt löst sammanhållen forskningsorganisation och nu skapades en mer traditionell universitetsinstitution med både grundutbildning och forskarutbildning med de omställningsproblem som då alltid följer. I sin nya roll som ämnesföreträdare för medie- och kommunikationsvetenskap blev Kjell genom sin öppenhet och sin förmåga att lyssna en ytterst uppskattad handledare. Många av hans doktorander finns idag på olika platser inom akademien och för hans arbete vidare.

Kjells öppenhet spelade också en viktig roll inom kollektivet av ämnesföreträdare. Han initierade viktiga frågor och tänkte ofta ett steg längre – och han byggde broar mellan människor bara genom sitt sätt att vara. Det var därför en förmån att få samarbeta med honom.

Pensionen var inte tänkt att bli slutet på Kjell Nowaks forskargärning. Han hade många planer. Därför är hans bortgång en mycket stor förlust för det svenska medieforskarsamhället och för oss som hans kollegor och vänner. För den som i många år samarbetat med Kjell på olika områden och i skilda roller känns förlusten särskilt svår. Att bara få diskutera en fråga med honom var ofta ett sätt att lösa upp problem.

Samtidigt är Kjell ändå kvar. Det är han som har skapat mycket av de förutsättningar som gäller för svensk medieforskning idag, liksom han står som den positiva förebilden för arbetet att hålla samman och fördjupa ämnesområdet. Typiskt är att Kjell under våren 1999 var djupt engagerad i att förfina ämnesdefinitionen för medie- och kommunikationsvetenskap. Hans vilja att diskutera, pröva och lyssna med ett öppet sinne är något viktigt att ta efter för dem som på olika sätt har ansvar för medie- och kommunikationsvetenskapens framtid i Sverige.

Lennart Weibull

Professor

Institutionen för journalistik och masskommunikation

Göteborgs universitet

